Валентина Алєйкіна

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В.О. БІДНОВА (1874-1935)

Розвиток сучасної педагогіки неможливий без осмислення й усвідомлення досвіду минулого. В історичному процесі існують постійно діючі фактори, які не просто пов'язують минуле з нинішнім часом, але й значною мірою детермінують сучасність історією. Найважливішими умовами пізнання педагогічної істини є об'єктивна оцінка історичної реальності, нерозривний зв'язок історії педагогіки з сучасністю, виявлення прогностичного значення історико-педагогічних ідей і явищ. Особливо актуальним звернення до історії стає нині, коли здійснюється активний пошук нових шляхів розвитку. Це обумовлює новий підхід в дослідженні педагогічного досвіду минулого. Історія педагогіки включає в себе історію педагогічних ідей, історію педагогічних систем тощо. Але все це є результатом діяльності окремих особистостей: педагогів, вчених, громадських діячів. Тому, вивчаючи історію педагогіки, слід головну увагу приділяти вивченню особистості у єдності всіх її соціальних проявів. Особливо цікавим для нас є кінець XIX – перша третина XX століття – період, який багатий особистостями педагогів, авторів унікальних педагогічних теорій, а також цінних педагогічних ідей. Серед таких вчених, педагогів і громадських діячів України виділяється постать визначного історика, поборника духовності народу Василя Олексійовича Біднова. Працюючи в різних ділянках громадсько-політичного і культурного життя, В.О. Біднов основну увагу приділяв освітній роботі.

В процесі дослідження педагогічної діяльності В.О. Біднова важливі відомості нами були почерпнуті з праць Д. Дорошенка [9], С. Наріжного [10, 11], Н.Полонської-Василенко [12], С.Сірополка [17], Є.Чикаленка [20]. Також важливе значення мали спогади В. Прокоповича [13], С. Саковича [15], Г. Чикаленко-Келлер [21]. Життєвий шлях, громадсько-політична та наукова діяльність Василя Олексійовича висвітлюється в працях сучасних істориків – С. Абросимової [1], Ю. Мицика [1], І. Саламахи [16], В. Ульяновського [18], М. Чабана [19], О. Школьника [22] та інших.

Аналіз вищезазначених праць дає підставу для висновку, що більшість авторів досліджували діяльність В.О. Біднова загалом, охоплюючи всі сфери його життя. Проте немає узагальнюючих досліджень з проблем педагогічної діяльності вченого.

Народився Василь Біднов 2 січня 1874 р. у містечку Широкому (нині районний центр Дніпропетровської області) в селянській родині. Після закінчення Широківської земської школи В.О. Біднов вступив до Херсонського духовного училища (1885-1889), а згодом успішно закінчив Одеську духовну семінарію (1896) та Київську духовну академію (1902). Вже в ті роки проявився у юнака надзвичайний інтерес до науки і бажання стати вчителем [2].

Педагогічна діяльність В.О. Біднова розпочалася у 1896 р., після того, як він закінчив Одеську духовну семінарію зі статусом «студент». Вчителював два роки в Миколаєві на Херсонщині в церковно-приходській початковій школі та був законовчителем п'яти земських шкіл м. Миколаєва. Разом з тим ретельно готувався до вступу в Київську духовну академію (КДА).

Навчаючись у Київській духовній академії Василь Олексійович брав активну участь в діяльності семінарської Громади, яка перебувала під впливом відомого українського громадського діяча, письменника, педагога, публіциста, історика української літератури – Олександра Кониського [3]. Після закінчення академії протягом одного навчального року (1902-1903) викладав історію та викриття розколу і сектанства в Астраханській духовній семінарії. Але життя в Астрахані Василю Олексійовичу не подобалося. Там був дуже поганий клімат, далеко не українське оточення, нелюбимі предмети, які доводилося викладати. Тут вченим були написані дві книги про місцеву духовну семінарію («Отношение Астраханских иерархов к местной

Духовной Семинарии» (1903), «Как Астраханская Духовная Семинария готовилась к встрече А. Гумбольдта» (1903)). Надруковані в книгах цікаві факти і документи знайомлять читачів не лише з історією Астраханської семінарії в перші десятиріччя її існування, але й проливають світло на минуле вже неіснуючих навчальних закладів і загалом на освіту й просвітництво на півдні Росії.

В 1903 р. після переїзду до Катеринослава він подав заяву на ім'я митрополита, ректора КДА, в навчальний комітет з проханням перевести його на вакантне місце викладача грецької мови. З таким самим проханням він звернувся до професора КДА Ф. Тітова, який вже допомагав Василю Олексійовичу при переведенні з Астрахані до Катеринослава. Але його прохання не було задоволено.

В Катеринославі обіймав посаду помічника інспектора двохрічної духовної семінарії та її викладача з 1905 року. Викладав різні предмети: психологію, історію філософії, теорію словесності, німецьку мову, історію, українську мову. Крім того викладав історію та законодавство протягом 10 років. Плідно й органічно поєднував викладацьку роботу в семінарії з науковою та просвітницькою діяльністю.

Невдовзі В. Біднова було обрано приват-доцентом історично-філологічного факультету Харківського університету. Йому запропонували приїздити щотижня до Харкова для читання лекцій. Але місцевий прокурор – Сафлор, – заборонив йому таке сумісництво. Переїхати до Харкова вчений не міг, бо заробітна платня була замалою, недостатня для утримання усієї своєї родини.

Найважливішою роботою, створеною у катеринославський період, стала книга 1908 р., захищена як магістерська дисертація, – «Православная церковь в Польше и Литве». Монографія була опрацьована на підставі курсового твору, написаного в Київській духовній академії під керівництвом М.І. Петрова. До речі перший примірник монографії отримав вчитель і керівник автора М.І. Петров.

В 1911 р. професор Київської духовної академії Володимир Завітневич запропонував кандидатуру Василя Біднова, який перед тим захистив магістерську дисертацію, на доцента російської громадянської історії Київської академії. В. Завітневич охарактеризував Василя Біднова як одного з «найпрацелюбніших і працездібних студентів за час проходження їм академічного курсу. Особливий інтерес і особливу любов показав в студентські роки до історичних наук і, зокрема, російської історії – громадянської і церковної... Ми впевнені в тому, що він з честю і користю для академії буде займати в ній кафедру російської громадянської історії. Було б прикро, як би наша академія залишилась без такого корисного працівника, маючи можливість користуватися його знаннями, талантом та працездібністю» [16, 122]. В свою чергу, професор Степан Голубєв, запропонував кандидатуру учителя Київської духовної семінарії Серапіона Чернишова. І хоча В. Біднов в професорській раді отримав 15 голосів (М. Скабалинович, Ф. Міщенко, М. Кудряв-цев, О. Екземплярський, О. Глаголєв, М. Мухін, В. Рибінський, М. Маккавейський, І. Корольков, Ф. Тітов, В. Малінін, О. Розов, В. Завітневич, М. Дроздов, М. Петров), а С. Чернишев – 8. Практично В. Біднова було обрано на цю кафедру в званні доцента з серпня 1909 року. Проте Синод не затвердив рішення наради КДА про призначення В. Біднова і доцентом на цю кафедру було затверджено 3 серпня 1911 р. С. Чернишева, бо С. Голубєв, «людина не без заслуг перед українською історією, але хворобливий україножер, надіслав до Синоду приватного листа В.Біднова до одного свого знайомого українською мовою» [17, 283]. Це рішення він переніс дуже важко.

У 1916 р. В. Біднов прийняв запрошення М. Рудницького викладати його в новозаснованій чоловічій гімназії, історію. У жовтні 1917 р. була створена завдяки зусиллям Василя Біднова перша українська гімназія в Катеринославі. Сам Василь Олексійович працював в ній протягом 4-х місяців директором.

Взимку 1918 р. в Катеринославі був заснований приватний російський університет, ректором якого став відомий історик, професор М. Любавський. На історично-філософському факультеті було відкрито відділ українознавства, де читалися нова історія, історія українського письменства, українська географія, етнографія, статистика та інші предмети. Лекторами на

українському відділі були В. Біднов, Є. Вировий, П. Єфремов, А. Синявський, І. Труба. Ось як згадував про це сам В.О. Біднов: «Одного дня несподівано заходить до мене професор М. Любавський, якого я знав тільки з його капітальних праць з історії великого князівства Литовського. Він зразу ж заявив мені, що запрошує мене до складу професорів історично-філологічного факультету й пропонує взяти кафедру історії церкви взагалі й української зокрема. Я відповів, що прийняв би його пропозицію лише в тому випадку, коли б виклади провадилися мовою українською, а не російською. Професор М. Любавський категорично відповів, що й сам він бажає, щоб я викладав по-українському… Тоді я дав згоду взяти запропоновану мені кафедру» [6, 234].

Але в тому ж 1918 р. В.О. Біднов отримав запрошення стати екстраординарним професором історії української Церкви на історично-філологічному факультеті Українського державного університету в Кам′янці-Подільському. Звичайно, Василь Олексійович прийняв пропозицію. Ось як описав Василь Олексійович урочисте відкриття українського університету в Кам′янці: «З Київа прибула сила народу – все представники й делегати ріжних українських установ і організацій. Від високих шкіл Київа прибув ректор українського державного університету, проф. Сушицький та делегат Київської Духовної Академії, доцент свящ. Н. Смирнов, що привіз з собою повний комплект усіх видань цієї Академії… З-за Збруча прибули професори: С. Смаль-Стоцький, Ол. Колесса, др. Ів. Крип′якевич, др. В. Кучер та інші. Явився й ректор Чернівецького університету. Тодішній київський митрополит Антоній Храповицький, до якого українське громадянство ставилося дуже гостро, прислав свого вікарія, єпископа Дмитра Вербицького і передав з Лаври примірник Острозької Біблії. Гостей було дуже багато, розмістити їх було нелегко, бо бракувало помешкань. В самий день відкриття університету в церкві відправлено Службу Божу, а потім, в 1-й годині дня розпочався акт. Представник гетьмана, генерал Лобов прочитав гетьманську грамоту про відкриття Кам′янецького університету й передав її ректорові Огієнкові. Хор під управою О. Кошиця проспівав національний гімн, а в перервах між промовами виконав кілька пісень… Привітань було виголошено – і писаних, і усних – безконечна низка; були привітання й від сільських громад. Мені найбільше сподобалося привітання єпископа Дмитра, представника Духовної Академії (обидва говорили по-українському), та проф. Ів. Крип′якевича. Велика університетська зала була повнісінька. В 5-й годині акт закінчено, хоч далеко не всі привітання були прочитані. Гостей запрошено на обід, який відбувався на третьому поверсі, теж у великій залі» [6, 234].

Спочатку затвердили декана одного з трьох факультетів – фізико-математичного. Ним став професор М. Бучинський. А богословський та історично-філологічний залишалися без деканів та й викладачів не вистачало. Василю Олексійовичу була доручена кафедра історії української Церкви. 15 грудня 1918 р. В. Біднов виїхав до Катеринослава з тим, щоб підібрати деяких лекторів для університету. Серед них був астроном О. Оленич. Також Василь Олексійович забрав дружину та старшого сина до Кам′янця. В Кам′янці Любов Євгенівна (дружина В. Біднова) почала працювати в українській школі. Згодом 4 лютого 1919 р. В. Біднова призначили наказом міністра освіти деканом богословського факультету. На цій посаді він пробув до кінця 1920 р. і залишив Кам′янець лише тоді, коли його захопили більшовики.

Слід зазначити, що при університеті була відкрита українська гімназія для дорослих. Бажаючих навчатися в ній було понад 100 людей. Всіх їх поділили на чотири групи: перша група навчалася за програмою перших трьох класів звичайної гімназії, друга – четвертого і п′ятого класів, третя – шостого і сьомого, а четверта – восьмого класу. Розташовувалася гімназія спочатку в університетському корпусі, а згодом – її переведено в інше приміщення. Перший випуск відбувся у 1920 році. Серед слухачів гімназії був і син Василя Олексійовича – Арсен, якому виповнилося тоді 15 років. Сам В.О. Біднов викладав в цьому закладі історію протягом двох років. Директором гімназії для дорослих був Л. Злотчанький. Чимало учнів цієї гімназії згодом закінчили вищі школи у Празі.

В університеті Василь Олексійович викладав окрім історії української Церкви ще загальний курс української історії на заснованих пізніше

юридичному і сільськогосподарському факультетах. Працювати доводилося у дуже скрутних умовах. Не вистачало кваліфікованих викладачів, підручників, фінансування. Василь Олексійович відзначав, що: «Увесь час Кам'янець був відрізаний від цілого світа. Відносини з Києвом були слабі, ще слабші з Галичиною й Буковиною. Газети майже не доходили, а дві місцеві російські («Подольский край» і «Подолянин»)» нічого не давали» [6, 237].

Доводилося працювати без опалення й світла. Студенти та викладачі під час лекцій навіть не роздягалися. Були випадки, коли протягом тижня не було електрики. Але не зважаючи на все це, робота тривала. Організовували бібліотеку, лабораторії, обсерваторію та інші установи. Створювали наукові товариства при університеті – історично-філологічне, економічне та ін., комісії для перекладу св. Письма при богословському факультеті, для вироблення правничої термінології, архівна та інші. Майже всі викладачі писали свої наукові праці, але друкуватися було важко. Крім цього В. Біднов очолював українське педагогічне товариство, був головою Кирило-Мефодіївського братства, викладав на різних курсах. У Кам'янці він видав короткий історіографічний огляд літератури з українознавства [8], написав ряд цікавих статей [4, 5, 7].

У Кам'янці-Подільському Василь Олексійович увійшов до комісії з перекладу Біблії на українську мову, заснованої при Міністерстві сповідань, а згодом переведеної до приміщення університету під керівництво декана богословського факультету. Комісія встигла здійснити значну частину роботи. Основними принципами перекладу були найоптимальніша його близькість до грецького оригіналу і вживання української мови [6].

Напередодні захоплення міста більшовиками, В.О. Біднов разом із сином покинули Кам'янець-Подільський. На території Польщі вони потрапили до таборів для інтернованих. Але і в цих умовах В.О. Біднов разом із однодумцями продовжував освітню справу. Так, у червні 1921 р. він став одним із засновників та ректором першого еміграційного Українського народного університету в Ланцуті (польському таборі для інтернованих). З приводу відкриття даного закладу в Ланцуті відбувся футбольний матч і вистава в театрі, де драматичний гурток 1-ї кулеметної дивізії виконав п'єсу «Кума Марта». Педагог намагався зорганізувати більш-менш пристойний навчальний заклад для інтернованих, щоб піднести їх дух, культуру. Звичайно, не вистачало засобів, грошей, книжок, навіть, паперу.

За своїм статутом Народний університет мав завдання «дати слухачам ряд закінчених викладів по питаням житьовим і необхідним для виховання свідомого українця-громадянина. Провідною думкою всіх викладів мусить бути поставити кожного з слухачів в умови праці в сучасній Україні і вказати правильний шлях праці і належну організацію» [10].

Правління університету складалося з ректора професора В. Біднова й деканів: Л. Білецького (історично-філологічний факультет) й М. Чайков-ського (математично-природничий) та секретаря університету А. Ільницького. В університеті викладали: В. Біднов – історію України, І. Фещенко-Чопівський (громадський і політичний діяч, член Центральної Ради) – економічну географію, М. Чайковський – вищу математику, Х. Лебідь-Юрчик (економіст, заступник міністра фінансів УНР) – фінансове право, А. Чернявський – кристалографію та інші.

Університет, на жаль, пропрацював в Ланцуті лише два місяці. Табір з Ланцута у серпні 1921 р. було переведено до Стрілкова. Туди ж переїхав і університет. Умови тут були значно гірше, ніж в Ланцуті. Стрілково був збудований на рівному полі, де не було ні річки, ні дерев, а влітку тут була неймовірна спека. Дощаті бараки й землянки, в яких мешкали інтерновані, були обведені кількома рядами дротів і охрещені «бараками смерті». Але найголовніше те, що Стрілково значно далі знаходився від Тарнова й Львова, ніж Ланцут. Тому приїжджати до нового табору професорам (майже усі вони знаходились у Тарнові) було нелегко. Й тому у Стрілково працював практично один військовий факультет університету. Самому В. Біднову теж було нелегко суміщати працю в університеті з роботою в Міністерстві сповідань, де він виконував дуже багато корисного для України. Тому він зробив вибір на користь Міністерства.

Ним також були організовані лекції та окремі курси для «наших козаків». Лекції читали М. Чайковський, А. Чернявський, Л. Бачинський, М. Вікул, В. Приходько, і, звичайно, В. Біднов. Було також відкрито декілька педагогічних курсів для таборових вчителів.

Восени 1921 р. вчений переїхав до Кременця і викладав історію церкви у місцевій духовній семінарії. Сюди запросив його єпископ Діонісій, з яким В. Біднов познайомився під час перебування у цьому місті в серпні 1921 року. Тут він працював з півроку і не зійшовшись у поглядах з місцевою польською владою, Василь Олексійович змушений був припинити педагогічну діяльність у Кременці й емігрувати.

Відомо, що основними осередками української еміграції в 20-30-ті роки стали Відень, Варшава, Берлін, Бєлград, Париж, Прага, Софія та деякі інші міста Європи, де до політичних емігрантів приєдналися десятки тисяч колишніх військовополонених українців з російських армій, а також тогочасна, здебільшого заробітчанська еміграція з українських земель. Причому досить значну частину української еміграції становили представники національно свідомої інтелігенції – вчені, університетські професори й викладачі, студенти та учнівська молодь, інженери, літератори, політичні та військові діячі Центральної Ради, гетьманського уряду, Директорії УНР, а також ЗУНР тощо. Тому не дивно, що найбільш свідома частина української еміграції, яка і на чужині залишилася відданою ідеям державної самостійності України, вирішила використати свою вагому інтелектуальну й соціальну базу для організації і розбудови в країнах перебування українського національно-культурного життя. Звичайно, плідну культурно-просвітницьку і науково-педагогічну діяльність українська еміграція могла здійснювати лише за умови прихильного ставлення до неї урядів, політичних кіл та громадськості країн перебування. Однак країн, які готові були надати біженцям з України гуманітарну й матеріальну допомогу для задоволення мінімальних їх життєвих потреб, а тим більше створити необхідні умови для їх творчої суспільно-корисної діяльності, було, на жаль, небагато. Саме до них належала одна з найдемократичніших на той час держав у Європі – Чехословацька республіка, президент якої – Т. Масарик – співчував національно-визвольним змаганням українців. Чехія першою протягла руку безкорисливої допомоги тисячам біженців з Росії, в тому числі з України, розглядаючи їх як важливий політичний і культурний фактор розвитку зв'язків з цими країнами.

Саме тому, перебуваючи ще в Кременці, Василь Олексійович подав заяву для праці в Українському вільному університеті (УВУ) (Прага). Але спочатку довго не було виклику з самого університету, потім вчений довго очікував візу. І лише в листопаді 1922 р. Василь Олексійович отримав візу до Чехословаччини і одразу ж виїхав до Праги, а 7 грудня професор В. Біднов вже читав вступну лекцію в університеті. Він працював серед когорти відомих українських вчених, педагогів, серед яких: І. Горбачевський, Д. Доро-шенко, О. Колесса, С. Рудницький, І. Огієнко, С. Смаль-Стоцький. Головним у багатогранній діяльності професорів УВУ була їх педагогічна робота в самому університеті. Вона включала читання лекцій, проведення практичних занять, екскурсій, колоквіумов та іспитів, рецензування наукових праць тощо. Професори УВУ були змушені створювати самостійні університетські курси з багатьох предметів для обох факультетів, програми яких в Празі були значно розширені. В складних для науково-методичної праці умовах вони успішно в цілому виконали це відповідальне завдання: були частково опубліковані десятки університетських курсів – як загальних, так і спеціальних, більшість з яких відрізнялися оригінальністю і становили значний внесок у розвиток науки. Серед них слід, насамперед, назвати розроблені в УВУ курси з української історіографії й джерелознавства, історії українського мистецтва, права, церкви, театру, етнографії, етнології й археології, історії України, української мови й письменства, філософії й педагогіки та деякі інші. Активну участь в цьому брав і В.О. Біднов [10].

Діяльність еміграції була спрямована на продовження боротьби за українську справу, збереження і розвиток української національної культури, на популяризацію українського питання у європейських політичних, національно-культурних колах, що значною мірою сприяло формуванню уявлень про український народ, його споконвічне прагнення

до незалежності.

В 1922-1928 рр. Василь Олексійович Біднов був професором історії української церкви на історико-філософському факультеті Українського вільного університету в Празі. Під час своєї роботи в цьому освітньому закладі, В.О. Біднов вважав дуже важливим завданням задовольнити потребу українського народу в своїй національній церкві і виступав за введення в університеті богословського факультету: «Наддніпрянщина зараз цілком не має людей з вищою богословською освітою... Наддніпрянщина зосталась без теологічних наук і богословів, бо старі, за винятком тих, що стали на чолі українського церковно-автокефального руху, мало не всі українці, а вороги нашої справи... Як бувший декан богословського факультету в Кам'янець-Подільському університеті, добре знаю, як трудно шукати людей, придатних до викладів теологічних наук. Треба готувати нові науково-богословські сили...» [23, 474-475].

Водночас читав курс історії України, історії Запоріжжя та Степової України і був професором Української господарської академії у Подєбрадах. Пізніше вчений працював професором Українського педагогічного інституту імені М. Драгоманова в Празі.

Велику увагу в своїх університетських курсах професор приділяв історії української культури, освіти, культурно-національним рухам в Україні.

В цей час він виступив одним з ініціаторів заснування у 1923 р. у Празі Українського історико-філологічного товариства, Товариства української культури та Музею визвольної боротьби України [10].

В 1928 р. Василь Біднов був запрошений до Варшави Іваном Огієнко, де обійняв посаду професора богословського факультету Варшавського університету. Перша лекція була присвячена церковній історіографії. Загалом пропрацював тут шість років до самої смерті. В університеті Василь Олексійович працював дуже напружено. Мав багато аудиторних годин, читав історію церкви і літургіку. Окрім читання лекцій, виконував обов'язки секретаря комісії з перекладу на українську мову Святого Письма і богослужбових книг при Українському науковому інституті. Продовжував займатись науковою працею, головне з історіографії української церкви. Так, 1 березня 1929 р. В. Біднов прочитав свою першу лекцію з церковної історіографії у Варшаві. На жаль, свідоцтв про викладацьку діяльність В.О. Біднова у Варшаві збереглося занадто мало. Але, відомо, що він працював дуже напружено. У ці роки він майже втратив зір, але свої лекції читав з пам'яті. Студенти дуже любили професора і приходили до нього за книгами, за порадою, для наукових консультацій.

Приїхавши до Варшави, професор В. Біднов розпочав роботу в організаційному комітеті по заснуванню Української дитячої школи. Справою заснування Української дитячої школи для підростаючого покоління української колонії у Варшаві давно вже займалися окремі діячі та організації, але тяжка фінансова ситуація всіх українських організацій у Варшаві і певна розпорошеність колонії не давали можливості реалізувати ці наміри. Влітку 1930 р. ініціативна група батьків в порозумінні з правлінням Українського клубу у Варшаві постановили восени 1930 р. відкрити Українську дитячу школу при Українському клубі. Потреба цієї школи була велика. Українська колонія у Варшаві налічувала до 700 чоловік, серед яких великий відсоток дітей, які не мали на чужині рідної школи. 15 листопада 1930 р. школу було відкрито. До першого організаційного комітету входили: професор В. Біднов, інженер О. Ільницький, інженер П. Нестеренко та інші. Своїм завданням в розвитку школи її організатори мали на меті перетворення її в середню школу (гімназію). Сама школа поділялася на дитячий садок, нормальну школу і недільні лекції з українознавства для дітей. В нормальній школі, до якої входило четверо дітей у віці від 7 до 10 років, навчання відбувалось згідно з програмою міських нормальних шкіл. Василь Олексійович читав тут лекції з релігії. Недільні курси українознавства відвідувало 10 дітей у віці від 8 до 12 років. На курсах В.О. Біднов викладав релігію та історію України. Окрім лекцій з українознавства для дітей, головною управою Українського центрального комітету організовувався цикл викладів з 23 лютого по 13 квітня 1930 року. До складу комісії, яка організовувала ці лекції, входили: О.Лотоцький (голова), В. Біднов та В. Краснопільський (секретар). Навчання

відбувалося кожного тижня, причому відвідування було безкоштовним [18].

На жаль, помер В.О. Біднов у розквіті творчих сил 1 квітня 1935 р. внаслідок тяжкої хвороби. Був похований на православному кладовищі у Варшаві. Це стало відчутною втратою для науки того часу.

Аналіз педагогічної спадщини В.О. Біднова дає підстави стверджувати, що в процесі педагогічної діяльності, а також у своїх працях вчений-педагог творчо розвивав ідеї народності, патріотизму і духовності. Педагогічна діяльність, педагогічні погляди та ідеї В.О. Біднова представляють значний інтерес для працівників середньої та вищої школи і можуть активно використовуватися в навчально-виховній роботі з молоддю. Формами поширення надбань вченого-педагога можуть бути доповіді на нарадах працівників освіти, лекції у вищих навчальних закладах, написання студентами рефератів, курсових і дипломних робіт, різні публікації про видатного вченого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абросимова В., Мицик Ю. Далеко від рідного дому / Зоря. – 8 вересня.
2. Біднов В.О. // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 2 «Б-Біо». – К., 2003. – С. 746.
3. Біднов В.О. Забутий діяч (пам'яти О. Кониського) // Літературно-науковий вісник. – 1925. – Ч. 7/8. – С. 294-298.
4. Біднов В.О. Культурний рух на Україні в часи революції // Наш шлях (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 4, 7, 11 грудня.
5. Біднов В.О. Освіта на Україні // Свято Поділля (Кам'янець-Подільський). – 1918. – 22 жовтня.
6. Біднов В.О. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янець-Подільському // Літературно-науковий вісник. – 1928. – Ч. 11. – С. 233-240; Ч. 12. – С. 325-333.
7. Біднов В.О. Українська школа // Життя Поділля. – 1918. – 26 грудня.
8. Біднов В.О. Що читати по історії Україні: (Коротка історіографія України): З викладів на учительських курсах українознавства. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 72 с.
9. Дорошенко Д. Життя і громадська діяльність професора В.О. Біднова // Пам'яті професора Біднова: Засідання Українського історично-філологічного товариства в Празі дня 30 квітня 1935 р. – Прага: Вид-во УІФТ в Празі, 1936. – С. 5-11.
10. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 рр. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 373 с.; К., 1999. – Ч. 2. – 270 с.
11. Наріжний С. Наукова праця проф. В.О. Біднова // Пам'яті професора Біднова: Засідання Українського історично-філологіч-ного товариства в Празі дня 30 квітня 1935 р. – Прага: Вид-во УІФТ в Празі, 1936. – С. 12-28.
12. Полонська-Василенко Н. Сторінки спогадів. УВУ // Український історик. – 1965. – № 3-4. – С. 39-48.
13. Прокопович В. Памяти В.О. Біднова // Тризуб. – 1935. – № 30-31.
14. Русова С. Мої спомини. – Львів: Вид-во кооператива «Хортиця», 1937. – 284 с.
15. Сакович Є. Професор В.О. Біднов (посмертні спомини) // Тризуб. – 1935. – № 38. – С. 2-7.
16. Саламаха І.В. Громадсько-політична та наукова діяльність В.О. Біднова (кінець XIX-1935 р.) // Дис. канд. іст. наук. – Запоріжжя, 1998. – 212 с.
17. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – Київ: Наук. думка, 2001. – 912 с.
18. Ульяновський В. Василь Біднов // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: НАН України, 2002. – Вип. 12. – Визначні постаті української історіографії XIX-XX ст. – С. 303-340.
19. Чабан М. Вічний хрест на грудях землі. – Дніпропетровськ, 1993. – 126 с.
20. Чикаленко Є.Х. Спогади: 1861-1907. – Львів, 1925. – Ч. І. – С. 39, 63-64.
21. Чикаленко-Келлер Г.Є. Пам'яти В. Біднова // Тризуб (Париж), 1935. – № 28-29. – С. 6-14.
22. Школьник О. Духовна публіцистика Василя Біднова (за матеріалами «Релігійно-наукового вісника», Александрів Куявський, 1921-1923) // 3 Міжнародний конгрес україністів. 26-29 серпня 1996 р. Історія – Харків, 1996 р. – С. 241-245.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України у м. Києві. – Ф. 3859. Український вільний університет в м. Прага. – Опис 1. (1921-1941). – Спр. 156. – Листування з «Лігою української культури» в Празі про проведення лекцій на тему: «Завдання української еміграції». – 532 с.